

Către originile cântării „Cuvine-se cu adevărat” la intrarea ierarhului, în rânduiala arhierescă rusească

Articol de sora Vassa Larin

Spre deosebire de practica greacă ortodoxă de astăzi, un ierarh ortodox rus care intră în biserică înainte de oficierea Sfintei Liturghii este în general întâmpinat cu cântarea unui imn dedicat Maicii Domnului, „Cuvine-se” (slav. Достояно есть, gr. Αξιόν ἐστιν)¹, în timpul căruia un diacon citește un otpust (rugăciune de la sfârșitul unei slujbe)². Acest otpust sau *apolis* este un vestigiu al rugăciunilor de intrare slavonice de dinainte de reformele patriarhului Nikon din secolul al XVII-lea (rugăciuni care durau mult), care cândva erau citite de către participanții la Liturghie moscoviți în drumul lor către biserică, dar care nu sunt de găsit în rânduielele de intrare din practica grecească de astăzi³. În practica ortodoxă grecească, un ierarh care intră în biserică înainte de Sfânta Liturghie este întâmpinat cu cântarea unui alt imn dedicat Maicii Domnului, „*De demult prorociei te-au vestit...*” (Ἀνωθεν οἱ προθήται – glasul 7.), fără să se citească un otpust⁴. Obiectul acestei cercetări vor fi locul și înțelesul inițial al „Cuvine-se” în rânduiala de intrare din cadrul Sfintei Liturghii Arhieresti. Absența lui din slujba arhierescă grecească de astăzi ne impune întrebarea: își are oare originile în Moscova?

Plasarea acestui imn la începutul unei slujbe arhieresti este ceva și mai interesant, din moment ce reprezintă, cumva, o anomalie liturgică. Adică, de ce avem „Cuvine-se” la începutul slujbei, când de regulă îl avem spre sfârșitul ei? De exemplu, e cântat la sfârșitul canonului din cadrul Utreniei zilnice bizantine; la sfârșitul unui Paraclis; și spre sfârșitul Anaforalei din Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur. Faptul că apare la începutul a ceva e destul de ciudat.

¹ Cu ocazia unei mari sărbători, este întâmpinat cu cântarea *Задостойник*, irmosul Maicii Domnului din cea de-a noua odă a sărbătorii din cadrul Utreniei bizantine. Cf. S. Diomidov, *Ukazatel' porjadka arxierejskix služenij*, Samara 1915, p. 27.

² Acest otpust nu este inclus în cărțile liturgice, dar continuă să fie citit în practică. M. Želtov, „Vxodnye molitvy”, în *Pravoslavnaia Enciklopedia* X, 52.

³ Originile rugăciunilor de intrare moscovite rămân neclare. Ceea ce este limpede este că, deja în secolele XVI-XVII, aceste rugăciuni, variind în ordine și numerotație de la manuscris la manuscris, nu sunt prezente în rânduielele de intrare grecești. Ele, însă, poartă o asemănare interesantă cu complexa „Praeparatio ad Missam” din slujba de rit tridentin (anul 1570). Este oare posibil ca intrarea moscovită să fi fost cumva influențată de o tradiție occidentală? Această posibilitate trebuie cercetată aprofundat, iar eu am de gând să mă ocup de asta în viitorul apropiat. Pentru mai multe informații despre rugăciunile de intrare slavone pre-nikoniene, cf. A. Dmitrievskij, *Bogosluženie v Russkoj Cerkvi v XVI v.*, Kazan 1884, 57-74; și, mai recent, M. Želtov, „Čin božestvennoj liturgii v drevnejšix (XI – XIV vv.) slavjanskix Služebnikax”, *Bogoslovskie Trudy* 41 (2007), pp. 272 – 359.

⁴ M. Želtov, „Vstreča arxiereja”, în *Pravoslavnaia Enciklopedia* IX, pp. 721 – 3.

Prin urmare, cineva ar putea bănui că prezența acestui imn adresat Maicii Domnului la intrarea ierarhului de dinainte de Sfânta Liturghie este un vestigiu al unei încheieri – de exemplu, încheierea rugăciunilor de intrare pre-nikoniene, care se regăsea și în rânduiala arhierescă și în rânduiala aferentă preoților. Deoarece „primul set” al acelor rugăciuni – adică, rugăciunile citite în drum spre biserică, includea, uneori, „Cuvine-se”, ca parte a încheierii lor⁵. Tot așa precum otpustul citit de diacon la intrarea ierarhului a rămas în urma acestor rugăciuni de intrare, tot așa „Cuvine-se” își poate avea originile în aceeași rânduială pre-nikoniană. Cineva s-ar putea aventura să găsească originile imnului actual de intrare a ierarhului în solemnul Otpust de la Proscomidie, care cândva exista în practica tradițiilor grecești și slavone, atât pentru slujba preoțească, cât și pentru cea arhierescă, iar aceasta includea uneori cântarea imnului adresat Maicii Domnului⁶.

E oare posibil ca imnul „Cuvine-se” să fi fost mutat din locul lui de dinainte de Sfânta Liturghie – fie că e vorba de rugăciunile slavone de intrare sau de otpustul de la Proscomidie – și apoi să fi căpătat solemnitatea, în practica ortodoxă rusească de astăzi, a unui imn de intrare arhieresc?

Eu nu cred asta. Mărturiile grecești și slavone trecute în revistă mai jos sugerează că funcția lui Αξιόν ἐστιν ca *imn folosit la intrarea ierarhului* nu este una secundară, împrumutată de la o slujbă doar pentru preoți. Aceste mărturii arată și că Αξιόν ἐστιν a fost folosit drept imn la intrarea ierarhilor în tradițiile grecești înainte să preia această funcție în sursele slavone, așa că este exclus să aibă origini moscovite.

În cele ce urmează, voi încerca să dezvolt o ipoteză pentru a explica de ce acest imn adresat Maicii Domnului și-a găsit drumul spre slujbele arhieresti bizantine.

⁵ Cf., de exemplu, slujba arhierescă pre-nikoniană, de la mijlocul secolului al XVII-lea, *GIM Syn. 690 (575)*, f. 12. Cf., de asemenea, ierurgiile preoțești de la începutul secolului al XVII-lea : *GIM Xludov 115*, f. 111; *GIM Xludov 116*, f.2; și *Služebniki*, tipărit în Moscova, în 1602, apoi în 1616, din nou în 1623 (fără numere de pagini) și apoi în 1651, f. 85v.

⁶ Cf., de exemplu, Evhologhiul sârbesc din secolele XV – XVI, *Vatican Slav. 10*, un manuscris predominant în slavonă și parțial în limba greacă, compus, evident, la o intersectare a culturii grecești cu cea slavonă, posibil în cadrul mănăstirii Hilandar din muntele Athos. Conform acestui manuscris, cântăreții trebuie să intoneze „Mai cinstită decât heruvimii”, adică ultima jumătate a imnului „Cuvine-se”, după ce preotul a terminat Proscomidia. Urmează un otpust, cu pomenirea ctitorilor, după care începe Sfânta Liturghie. O. Horbatsch, *De tribus textibus Liturgicis Linguae Ecclesiasticae (Palaeo) Slavicae in Manuscriptis Vaticanis*, Roma 1966, p. 125; N. Krasnosel'cev, *Svedenija o nekotoryx liturgičeskix rukopisjax Vatikanskoj Biblioteki*, Kazan 1885, p. 159. Un pelerin moscovit care a ajuns la Ierusalim, la mijlocul secolului al XVII-lea, Arsenij Suhanov, a fost martor la „otpustul de la Proscomidie” grecesc, cu intonarea imnului complet Αξιόν ἐστιν, în naos, înaintea Sfintei Liturghii. N. Ivanovskij (ed.), *Proskinitarij Arsenija Suxanova, 1649 – 1653 gg.*, Pravoslavnyj Palestinskij Sbornik 7 (1889), vypusk 3, p. 293.

„Cuvine-se” ca imn de intrare arhieresc în practica grecească din secolul al XVII-lea

Diataxele și Evhologhiile grecești de dinainte de secolele XVI-XVII sunt puține. Ce e și mai rău, ele nu ne oferă dovezi legate de ce se cânta – dacă se cânta ceva – când ierarhul intra în biserică înainte de slujba arhierescă⁷. Dacă studiem texte grecești de mai târziu, tot este inutil, din cauză că ele nu fac referire la rânduiala de la intrare. Astfel, doar în surse non-liturgice și în texte de mai târziu am găsit primele exemple de „Cuvine-se” drept imn folosit la intrarea ierarhului în biserică, în practica grecească. Cu toate acestea, sunt surse importante, deoarece ele sunt din perioade de dinainte de dovezile noastre legate de folosirea lor în practica rusească. Mă refer la mărturii de la mijlocul secolului al XVII-lea, ale celor care au vizitat centre liturgice grecești.

Primul exemplu constă în mărturia lui Arsenij Suhanov, un pelerin moscovit care a ajuns în Ierusalim prin 1651-2, cu puțin timp înainte de reformele liturgice ale patriarhului Nikon în Moscova. În relatarea sa, intitulată *Proskinitarij*, Suhanov notează că, la intrarea patriarhului din Ierusalim în Biserica Sfintei Învieri, pentru a oficia Sfânta Liturghie, toți cei prezenți acolo cântă doar „scurtul *Eis polla eti despota*”⁸. Nu se menționează cântarea imnului adresat Maicii Domnului „Cuvine-se” sau a vreunui alt „Zadostoinik (substitut al Axionului – *n. trad.*)”⁹ și nici protodiaconul sau ierarhul nu spun vreun otpust (отпустъ) când ierarhul intră în biserică, așa cum se întâmplă în practica rusească de astăzi. Cu toate acestea, Suhanov dă mărturie că se cântă Αξιόν ἐστιν la intrarea ierarhilor în biserici cu ocazii *non-liturgice*: când Patriarhul Armeniei a intrat în Biserica Sfintei Învieri pentru a se închina în altar, grecii au cântat Αξιόν ἐστιν și au deschis Ușile Împărătești pentru el¹⁰.

⁷ Pentru o trecere în revistă a surselor disponibile, cf. R. Taft, „The Pontifical Liturgy of the Great Church According to a Twelfth-Century Diataxis in Codex *British Museum Add. 34060* (II)” OCP 46 (1980), pp. 90-96.

⁸ Ivanovskij, *Proskinitarij* (vezi nota 6), p. 250.

⁹ A noua odă sau irmosul Maicii Domnului din Utrenia bizantină pentru una din marile sărbători. Această odă înlocuiește „Cuvine-se” ca imn folosit la intrarea ierarhului, cu ocazia marilor sărbători.

¹⁰ Ivanovskij, *Proskinitarij* (vezi nota 6), 66 - 67. Mi s-a sugerat că e posibil ca Arsenij să fi confundat „Cuvine-se” cu altă cântare, poate cu „*De demult prorocii*”, cântată astăzi la intrarea ierarhilor greci. Însă, nu am găsit niciun alt exemplu de confuzie făcută de Arsenij în ce privește textele grecești: în afară de niște greșeli de ortografie, el menționează corect inclusiv texte grecești mult mai puțin cunoscute. Vezi, de exemplu, rugăciunea spusă la înveșmântarea ierarhului cu omoforul: Ibid., 253. Mai mult, noi știm că Arsenij cunoștea măcar începutul cântării „Cuvine-se” în greacă, pentru că o numește „cântarea de intrare” și ne oferă începutul atât în slavonă, cât și în greacă (Ibid., 56).

Într-un alt moment ecumenic interesant, patriarhul ortodox al Ierusalimului i-a vizitat pe „franci” și a fost întâmpinat în curtea bisericii de clerici catolici „cu lumânări”. Când patriarhul a intrat în biserică, s-a aplecat în fața icoanelor, „în timp ce francii cântau la orgă”. Arsenij ne mai menționează că le-a amintit călugărilor greci care îl însoțeau „să cânte intrarea (входное), așa cum avuseseră de gând”, astfel încât călugării au început să cânte Αξιόν ἐστιν și nu s-a mai cântat la orgă¹¹. Trebuie să menționez și că Arsenij relatează că *se spune* un „Cuvine-se” la începutul Sfintei Liturghii, dar nu dă alte detalii referitoare la când și cum s-a făcut acest lucru: „Dar în niciun loc nu spun „Cuvine-se” după Sfânta Liturghie”, scrie Suhanov, „ci doar înainte de Sfânta Liturghie, iar asta nici măcar în toate locurile”¹². E destul de clar că Suhanov se referă aici la Otpustul de la Proskomidie, despre care scrie și în altă parte din *Proskinitarij*. Această rânduială, care avea loc în naos înainte de Sfânta Liturghie, conform descrierii lui Arsenij, includea cântarea Αξιόν ἐστιν¹³. Dar este clar că începuse să cadă în desuetudine în vremea lui Suhanov, din moment ce el notează că nu mai avea loc peste tot.

Un al doilea martor, Pavel din Alep, contemporan cu Suhanov, relatează că, în timpul vizitelor non-liturgice la diverse biserici, călugării greci din Constantinopol și din Moldova l-au întâmpinat pe tatăl său, patriarhul Macarie al III-lea al Antiohiei (1647 – 1672), cântând „Cuvine-se”¹⁴.

Surse moscovite

În mod semnificativ, primul document despre slujba arhierescă moscovită în care se menționează clar *cântarea* lui „Cuvine-se” la intrarea episcopului în biserică este traducerea în slavonă a rânduiei grecești a lui Patelarie (1666-7)¹⁵. Pavel din Alep menționează că patriarhul moscovit a fost întâmpinat în Catedrala Adormirii Maicii Domnului cu cântarea „Cuvine-se”¹⁶. Însă, din moment ce nu există nicio rubrică unde să fie asta menționat în vreun document despre slujba arhierescă de dinainte de numirea lui Nikon drept patriarh, am putea avea de-a face aici

¹¹ Ivanovskij, *Proskinitarij* (vezi nota 6), 56.

¹² Ibid., 278-9.

¹³ Ibid., 293.

¹⁴ Pavel din Alep, *Puteșestvie Antioxijskogo Patriarxa Makarija v Rossiju v polovine XVII veka*, trad. G. Murkos, Moscova 2005, 21, 42, 46.

¹⁵ Această diataxă arhierescă a fost scrisă inițial în greacă de către Atanasie Patelarie, patriarhul Constantinopolului, la rugămintea patriarhului moscovit Nikon, din 1653-4. Rânduiala compusă de Patelarie a fost tradusă în slavonă, cu mici modificări, și introdusă în practica ortodoxă rusească oficială în urma Conciliului de la Moscova din 1666-7, rămânând practic neschimbată până în ziua de azi. Cf. versiunilor publicate ale traducerii în slavonă : N. Subbotin (ed.), *Dejanija Moskovskix Soborov 1666 i 1667 godov*, Moscova 1893, f. 42v (diataxa este inclusă în documentele Conciliului); iar prima ediție a diataxei drept carte separată, *Čin arxierejskago dejstva*, Moscova 1668, f.1v.

¹⁶ Pavel din Alep (vezi nota 14), 344, 352, 383.

cu o inovație a elenofilului patriarh Nikon. Conform cu un document contemporan patriarhului Nikon, *GIM Syn. 690 (575)*, patriarhul este întâmpinat cu „многoльтствование патриарху” și „Исполла” (Polihronionul patriarhului și „Eis polla”...) (f. 11v). Pe când patriarhul se urcă pe tron, care este pregătit în mijlocul naosului, el însuși „spune rânduiala de intrare, începând cu „Cuvine-se...” și otpustul” (f. 12). Nimic din aceste rubrici nu sugerează faptul că „Cuvine-se...” ar fi fost cântat, însă, cu siguranță, era *citit* de către ierarhul principal când intra în biserică, precum în Evhologhiile manuscrisele moscovite pentru preoți din acea perioadă¹⁷.

Oricare ar fi fost situația în Moscova de dinainte de patriarhul Nikon, prezența obiceiului de a cânta „Cuvine-se” la intrarea ierarhului în biserică în rândul grecilor ortodocși indică faptul că nu avea nimic de-a face cu „cele două seturi” de rugăciuni de intrare folosite în Moscova înainte de patriarhul Nikon, pentru că acestea nu existau în practica grecească. Așadar, originea obiceiului trebuie căutată în surse grecești.

Originile obscure ale cântării „Cuvine-se”

Originile cântării „Cuvine-se” la intrarea ierarhului în biserică sunt un lucru greu de identificat, din moment ce originile cântării înseși sunt obscure. A doua jumătate a cântării, începând cu cuvintele „Τήν τιμιωτέραν τών χερουβιμ...”, este irmosul celei de-a noua ode din Utrenia bizantină din Vinerea Mare, atribuit imnografului Cosma, episcopul Maiumei (secolul al VIII-lea). Conform lui G. Papadopoulos, irmosul lui Cosma a fost inspirat de începutul unui imn al sfântului Efrem Sirul (secolul al IV-lea), Τιμιωτέρα τών χερουβιμ και ασυγκρίτως πασων των ουρανίων στρατιων¹⁸. Irmosul lui Cosma servește și drept refren pentru *Magnificat* („Mărește sufletul meu pe Domnul...”) în Utreniile bizantine zilnice. Potrivit unei tradiții athonite, prima jumătate a imnului, începând cu cuvintele „Αξιόν έστιν”, i-a fost dată de către arhanghelul Gavriil unui călugăr din Sfântul Munte, la sfârșitul secolului al X-lea¹⁹. Abia în secolul al XVI-lea Αξιόν έστιν și-a luat locul în Sfânta Liturghie a lui Ioan Gură de Aur drept o cântare a corului după

¹⁷ *Služebniki* pentru uzul preoților din secolul al XVII-lea menționează „Cuvine-se” la sfârșitul primului set de rugăciuni de intrare, adică la intrarea în biserică a celor care oficiază slujba : *GIM Xlud. 115*, f. 111; *GIM Xlud. 116*, f. 2; *BAN Arxang. Krasnogorsk. 47*, f. 55; *RNB Q1-60*, f. 44; *RNB Q1 – 659*, f. 30; *RNB Sof. 1027*, f. 62v.

¹⁸ G. Papadopoulos, *Συμβολαι εις τήν ιστορίαν τής εκκλησιαστικής μουσικής*, Atena 1890, 126. Cf. E. Lamerand, „La Légende de l’Αγιόν έστιν”, *EOr 2* (1898 – 9), 227, nota 1. Pentru acestea și alte referințe privind originile cântării adresate Maicii Domnului îi sunt îndatorată articolului lui G. Winkler, „Die Interzessionen der Chrysostomusanaphora in ihrer geschichtlichen Entwicklung (I. Teil)”, *OCP 36* (1970), pp. 301-336, în special pp. 322 – 323.

¹⁹ Lamerand, „La Légende de l’Αγιόν έστιν” (vezi nota anterioară), 227 – 30.

ecfonisul dedicat Maicii Domnului „Mai ales pentru...” și (asta e semnificativ) înainte de pomenirea ierarhilor în ecfonisul „Întâi pomenește, Doamne...”²⁰

De la aclamații imperiale la „Cuvine-se”?

O ipoteză sustenabilă pentru originile cântării „Cuvine-se” la intrarea ierarhului poate fi căutată în zona aclamațiilor imperiale. Din timpurile pre-creștine, împăratul roman era întâmpinat cu diverse urări de bine și cu proclamarea loialității față de domnia lui. Iată două exemple din *Historia Augusta*, în care e descris modul în care mulțimile îi aclamau pe împărații Gordian I, Maximus și Balbinus în 238:

Gordiani tres 8. 4: tunc acclamatum est: “Aequum est, iustum est. Gordiane Auguste, di te servent, feliciter imperator es, cum filio imperes.”

Maximus et Balbinus 2.9 – 3. 1: post haec adclamatum est uno consensu: “Aequum est, iustum est. Sententiae Sabini omnes consentimus. Maxime et Balbine Augusti, dii vos servent. Di vos principes fecerunt, di vos conservent...”²¹

Cântarea pentru Maica Domnului „Αξιόν ἐστιν” începând, întocmai precum aclamațiile mai sus citate, cu „Aequum est...” poate să fie un fel de aclamație din perioada târzie a Imperiului Bizantin. În Bizanț, aclamațiile imperiale au fost adaptate creștinismului, combinând urările ca împăratul să trăiască mulți ani cu rugăciuni pentru mântuirea împăratului. Aceste aclamații includeau apeluri la Sfânta Treime, la Sfânta Cruce și la Maica Domnului, precum în următoarele exemple din *Cartea Ceremoniilor* (secolul X) :

- (O, Cel întreit Sfânt, ajută-i pe conducători !)²²
- (O, Duhule Preasfânt, ocrotește-i pe suverani !)²³
- (O, Maică a Dumnezeului nostru, ocrotește-i pe cei născuți în purpuriu !)²⁴

²⁰ Cf. R. Taft, *A History of the Liturgy of St. John Chrysostom*, vol. IV : *The Diptychs*, (OCA 238), Roma 1991, în special pp. 118 – 119.

²¹ E. Hohl (ed.), *Scriptores Historiae Augustae, Vitae principum* (Bibliotheca scriptorium Graecorum et Romanorum Teubneriana), vol. II, Leipzig 1965, 35, 59. Cf. R. Taft, „The Dialogue before the Anaphora in the Byzantine Eucharistic Liturgy III : „Let us give thanks to the Lord – It is fitting and right”, OCP 55 (1989), p. 72.

²² *De Cerem.* II, 78 (69). A. Vogt (ed.), *Le Livre des ceremonies de Constantin Porphyrogénète* (texte) II, Paris 1939, p. 122.

²³ Ibid.

²⁴ Ibid. „Născuți în purpură” era un epitet imperial referindu-se la un fiu sau o fiică născuți după ce tatăl devenise împărat. Epitetul se referea fie la faptul că împărații se îmbrăcau în purpuriu, fie la tradiția ca împărăteasa să dea naștere într-o cameră a palatului decorată în purpuriu, *Porphyra*. Cf. M. McCormick, „Porphyrogenetos”, *The Oxford Dictionary of Byzantium* III, 1701.

- O, Cruce dătătoare de viață, ajută-i pe conducătorii!; În aceasta (Crucea) ați fost încoronați, o, binefăcătorilor!; În aceasta (Crucea) domniți și cuceriți!²⁵

Aceste ultime aclamații, referitoare la Crucea dătătoare de viață, erau intonate când împăratul apărea la hipodrom, însoțit de cruci procesionale purtate în fața lui. În acest caz, este posibil ca aclamațiile să fi fost inspirate de vederea crucilor procesionale²⁶, cu toate că – în prezența sau în absența crucilor procesionale – nu era deloc neobișnuit să asociezi puterea împăratului bizantin cu puterea crucii.

Cântarea „Αξιόν ἐστιν” e posibil să fi funcționat ca o aclamație pentru ierarhi, imitând acele aclamații pentru împărați care cuprindeau și rugăciuni, tot așa precum aclamația „Eis polla...” a fost introdusă în Sfânta Liturghie Arhierescă din ceremonia imperială. Deși nu este clar de ce un imn adresat Maicii Domnului a ajuns să fie asociat cu persoana ierarhului, astăzi „Αξιόν ἐστιν” pare să apară, invariabil, în apropierea unor momente specifice arhierelor :

1. În zilele noastre, se cântă după a noua odă a Canonului, la Utrenia bizantină. Conform influenței scrieri a lui Gemistos (1386 d. Hr.), ierarhul începea să-și pună veșmintele la *stasidia* sa în acel moment („μετά τό τέλος τής ενάτης ώδης” , după sfârșitul celei de-a noua ode)²⁷. La jumătatea secolului al XVII-lea, atât Pavel din Alep, cât și Arsenij Suhanov menționează o altă practică grecească: după terminarea Canonului, ierarhii prezenți pleacă din *stasidii* pentru a se închina la icoanele din biserică și pentru a-i binecuvânta pe oamenii prezenți²⁸. În aceste cazuri, exista o pauză între Utrenie și Sfânta Liturghie, astfel încât ierarhii să se închine din nou la icoane când se întorceau la biserică pentru Sfânta Liturghie²⁹. Într-o perioadă de dinainte, în Diataxa lui Teodor Agallianos (1437 d. Hr.), împărații ajungeau în biserică la sfârșitul canonului și erau aclamați prin cuvintele „Eis polla eti, despota !”, după care se închinau la icoane și se urcau pe tronurile lor. Împărații erau urmați de patriarh, care se închina și el la icoane, apoi îi binecuvânta

²⁵ *De cerem.* II, 78 (69), Vogt II (vezi nota 22), p. 129.

²⁶ Cf. J. Cotsonis, *Byzantine Figural Processional Crosses* (Dumbarton Oaks Byzantine Collection Publications 10), Washington, DC 1994, 10.

²⁷ A. Rentel (ed.), *The 14th Century Patriarchal Liturgical Diataxis of Dimitrios Gemistos. Edition and Commentary*, teză doctorală încă nepublicată, PIO, Roma 2003, 185.

²⁸ Arsenij Suhanov descrie că „patriarhul și ceilalți” sărută icoanele în timpul cântării „Toată suflarea” : Ivanovskij, *Proskinitarij* (vezi nota 6), 243. Pavel din Alep observă acest obicei în Constantinopol, Moldova și Țara Românească, adăugând detaliile interesante că, spre sfârșitul Utreniei, întâi ierarhii se închină la icoane, apoi bărbații din parohie, în timp ce femeile și copiii așteptau sfârșitul Liturghiei pentru a se închina la icoane. Ierarhii îi binecuvântau pe credincioșii bărbați după ce aceștia din urmă se închinaseră la icoane : Pavel din Alep (vezi nota 14), 23, 36 – 37, 63.

²⁹ Cf. Pavel din Alep (vezi nota 14), 37.

pe oameni și intra în sanctuar³⁰. Agallianos nu menționează nimic despre o aclamație pentru patriarh, dar putem presupune că se cânta *ceva* în timpul intrării solemne a patriarhului. În orice caz, este posibil că „Αξιόν ἐστιν” a fost adusă în acest moment al Utreniei datorită asocierii cu arhieriei.

2. E împământenit că „Αξιόν ἐστιν” se cântă la Sfânta Liturghie a lui Ioan Gură de Aur ca răspuns la ecfonisul dedicat Maicii Domnului „Mai ales pentru...” tocmai *datorită* temei marianice a ecfonisului care precede. De-a lungul evoluției istorice a Liturghiei Sfântului Ioan Gură de Aur, diferitele tropare sau versete care au apărut în această parte a Liturghiei au fost, invariabil, dedicate Maicii Domnului³¹. Cu toate acestea, încă nu s-au sugerat ipoteze convingătoare de ce cântarea „Αξιόν ἐστιν” a fost în cele din urmă preferată mai degrabă decât alte cântări adresate Maicii Domnului, în acel moment al Liturghiei. Poate a fost considerată adecvată în lumina următorului ecfonis, „Întâi pomenește, Doamne...”, care începe cu pomenirea arhierilor? Este poate semnificativ faptul că prima mărturie a acestei cântări în Sfânta Liturghie de rit bizantin se regăsește în diatixa *arhierescă* a lui Gemistos (1386 d. Hr.), în care se menționează despre cor că va cânta aceasta după ecfonisul dedicat Maicii Domnului „Mai ales pentru...”, în timp ce patriarhul va continua încet rugăciunea³².

3. În cele din urmă, „Αξιόν ἐστιν” se cântă atât în practica moscovită, cât și în cea grecească, drept un imn la intrarea ierarhului în biserică.

Diversele contexte liturgice ale acestei cântări dedicate Maicii Domnului par să sugereze asocierea ei cu ceremonialul arhieresc. „Αξιόν ἐστιν” poate a fost inițial o aclamație la adresa ierarhului, dar originile ei obscure și prezenta lipsă a altor dovezi nu ne permit mai mult decât să emitem o ipoteză.

Textul original: *Toward the Origins of Singing It is Worthy (Axion Estin) at the Entrance of a Bishop into Church in the Byzantine Rite // D. Galadza, N. Glibetić, G. Radle (eds.) TOXOTHIC. Studies for Stefano Parenti. Grottaferrata, 2010. (Analekta Kryptoferres; 9). P. 267—275.*

Traducere din engleză de Andrei Rogoz, pentru www.teologie.net

³⁰ M. Christopoulos, „Τυπική διάταξις τῆς βασιλείου τάξεως τῆ Κυριακῆ τῆς σταυροπροσκυνήσεως”, 1935, p. 49.

³¹ Cf. Winkler, „Interzessionen” (vezi nota 18), 320 ff; Taft, *Diptychs* (vezi nota 20), pp. 118 – 119.

³² Rentel (vezi nota 27), 250. Cf. Winkler, „Interzessionen” (vezi nota 18), pp. 325 – 6.